

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ДІАГНОСТИЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Розглядається проблема удосконалення процесу професійної підготовки соціальних педагогів у педагогічних коледжах, зокрема щодо формування діагностичних умінь. Здійснено аналіз наукових досліджень що стосуються організаційних форм та методів навчального процесу у вищій школі, їх класифікації, видів. Подано класифікацію типів лекцій, охарактеризовано особливості застосування різних методів навчання, наголошено на важливості та необхідності застосування інтерактивних методів навчання в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: діагностичні уміння; методи навчання; організаційні форми; педагогічний коледж; професійна підготовка; соціальний педагог; формування.

Вступ. На ґрунті глобалізаційних та інтеграційних процесів, політичних, суспільних змін, які відбуваються в Україні, однією з нагальних проблем залишається питання пошуку ефективних шляхів забезпечення якісної системи освіти в цілому, і зокрема професійна підготовка фахівців у процесі професійного навчання. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до виконання професійних завдань – складний процес, який перебуває в стадії пошуку оптимальних форм, методів, змісту та технологій навчання. Це зумовлено особливістю професійної діяльності соціального педагога, яка вимагає сформованості складних комплексних умінь, що включають здатність творчо комбінувати всі можливі компоненти діяльності, оперативно змінювати її напрями, враховувати проміжні результати, умови, що змінюються, вплив зовнішнього середовища. Ефективність підготовки майбутніх соціальних педагогів залежить від впровадження у практику роботи навчального закладу різноманітних форм навчання.

Організація та здійснення навчального процесу у вищому навчальному закладі регламентується Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти України від 2 червня 1993 року №161. Питанням удосконалення проведення різноманітних форм навчання займалися і продовжують займатися науковці. Серед них Я. Болюбаш, Н. Мойсеюк, С. Сисоева, проблемою удосконалення процесу професійного навчання саме соціальних педагогів було в центрі уваги таких дослідників як В. Поліщук, О. Безпалько, А. Капська, Р. Вайнола та ін. проте зазначене питання залишається актуальним, зокрема щодо особливостей застосування форм та методів формування діагностичних умінь майбутніх соціальних педагогів.

Мета. Метою статті є охарактеризувати основні форми та методи формування діагностичних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі професійної підготовки у педагогічних коледжах.

Особливості застосування форм та методів формування діагностичних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі професійної підготовки. Форма організації навчання є зовнішнім вираженням узгодженої діяльності вчителя та учня, що здійснюється у встановленому порядку і режимі щодо засвоєння певного змісту навчального матеріалу. Це певна структурно-організаційна та управлінська конструкція навчального заняття залежно від його дидактичних цілей, змісту та особливостей діяльності суб'єктів та об'єктів навчання (Артеменко В. П., 2008). Організаційні форми навчання впорядковують навчальний процес, через них реалізується зміст освіти, освітні технології, стилі, методи та засоби навчання. Сучасні вищі навчальні заклади будують процес навчання студентів, використовуючи різні форми його організації. У дидактичному процесі найчастіше виокремлюють чотири групи організаційних форм: навчальні заняття, практична підготовка, самостійна робота, контрольні заходи (Мойсеюк Н. Є., 2008, с.46).

Якісна професійна діяльність фахівця неможлива без наявності ґрунтовних знань. Вони є основою оволодіння майбутнім спеціалістом практичних умінь. У вищому навчальному закладі лекція використовується як основна форма організації навчального заняття з метою подачі та пояснення нового матеріалу. Лекція дозволяє викладачу розкрити зміст проблеми, яка розглядається на основі новітніх наукових даних, які не відображені в підручниках та посібниках.

Як форма організації навчання лекція має свої переваги та недоліки. До перших відносяться можливість достатньо економічній формі сконцентрувати необхідну інформацію; зосередитися на найбільш складних питаннях, у яких студентів важко зорієнтуватися самостійно; формувати у майбутніх соціальних педагогів уміння слухати і усвідомлювати почуте, здійснювати такі важливі розумові операції, як аналіз, синтез, порівняння тощо; здійснювати безпосередній контакт, безпосередній емоційний і виховний вплив викладача на майбутнього фахів-

ця, чого не може дати жодний підручник; втілювати принцип зв'язку теорії з практикою, висвітлювати власні результати діагностичної діяльності; найбільш ефективно окреслити напрями самостійної роботи студента (Мачинська Н. І., 2012, с. 8).

Проте лекція неповною мірою дає можливість сформулювати практичні, зокрема діагностичні вміння; провокує репродуктивне навчання, що не сприяє розвитку самостійності, творчості майбутнього соціального педагога; на лекції основним носієм знань є викладач, а сучасний інформаційний простір (Інтернет, підручники) дає можливість студенту самостійно знайти потрібну саме йому інформацію; брак часу для висвітлення необхідної інформації; відсутність технічних засобів навчання під час проведення лекції знижує рівень сприйняття інформації студентами. Разом з тим що лекції сприяють підготовці майбутніх соціальних педагогів на належному науковому рівні, забезпечують системність та рівномірність в процесі формування у них діагностичних умінь. А зазначені вище недоліки можна подолати правильною методикою підготовки лекції, раціональною побудовою викладу матеріалу та підбором різних методів проведення, проведенням різноманітних видів лекцій. Серед них найбільш ефективними є: проблемна лекція, лекція-конференція, лекція-брифінг, лекція-диспут, відеолекція, лекція-візуалізація. Така різноманітність форм проведення лекції дає можливість і викладачу, і студенту творчо підходити до процесу навчання, сприяє якісній підготовці соціальних педагогів у педагогічних коледжах.

Важливе місце у формуванні діагностичних умінь майбутніх соціальних педагогів належить практичним заняттям. Метою практичних занять є формування у студентів професійних умінь та навиків, необхідних спеціалістові для виконання функціональних обов'язків та розвитку професійно-ділових якостей, що передбачені освітньо-кваліфікаційною характеристикою. Ефективність проведення практичних занять визначається не лише ретельним дотриманням етапів підготовки та проведення заняття, але й результативністю – сформованістю необхідних практичних умінь.

Основними завданнями практичних занять є: поглиблення та уточнення знань, здобутих на лекції та в процесі самостійної роботи; формування інтелектуальних навичок і умінь планувати, аналізувати, узагальнювати, робити висновки, опанування навичок організації професійної діяльності; накопичення досвіду організації професійної діяльності; оволодіння навичками самокерівництва, саморозвитку та самовдосконалення (Щербакова К., 1990, с. 19).

При проведенні практичних занять варто дотримуватися чіткої структури та послідовності проведення: обговорення зі студентами плану, завдань та компонентів практичного завдання; посилення на необхідні літературні джерела; виконання прак-

тичних завдань; перехресні відповіді на запитання з оцінкою їх повноти та правильності; розв'язання проблемно-пошукових завдань діагностичної спрямованості; короточасна самостійна робота з перевірки змісту засвоєних понять та вміння використовувати їх у практичній діяльності; узагальнення труднощів, які виникли під час виконання самостійної роботи (перевірка якості її виконання здійснювалася позааудиторно); загальне оцінювання ефективності практичного заняття та навчальної діяльності студентів (Лозниця В., 2000, с.280). Наведені методичні особливості підтвердили ефективність практичних занять у формуванні діагностичних умінь майбутніх соціальних педагогів.

Наукові дослідження з проблеми дидактики вищої школи доводять, що одним із найбільш перспективних напрямів удосконалення професійної підготовки фахівців до педагогічної діяльності є запровадження активних форм навчання. Вони дають можливість максимально враховувати індивідуальність студента, орієнтувати майбутнього фахівця на завтрашній день вітчизняної школи. І. Зарубінська наголошує, що «організація навчального процесу в інтерактивній формі змінює звичну його логіку: процес відбувається не від теорії до практики, а від формування нового досвіду до його теоретичного осмислення через застосування. Саме досвід і знання учасників навчального процесу слугують джерелом взаємонавчання і взаємозбагачення» (Зарубінська І. Б., 2010, с.138).

Одним із інтерактивних методів навчання, який ми застосовували в ході нашого дослідження був метод проектів. Навчальний проект – це форма організації занять, яка передбачає комплексний характер діяльності всіх його учасників, спрямовану на отримання освітньої продукції за певний період – від одного заняття до декількох місяців – з метою створення педагогом під час навчального процесу таких умов, за яких результатом є індивідуальний досвід проектної діяльності та розв'язуються завдання навчити учнів самостійно здобувати знання, формувати вміння користуватися дослідницькими прийомами: збирати необхідну інформацію, вміти аналізувати її з різних позицій, висувати різноманітні гіпотези, робити висновки (Полат Е. С., 2009). Головними ознаками проектів є самостійність виконання студентами; розвиток пізнавальної активності; практична спрямованість (результати проекту можливі використання у практику); інтеграція науково-предметної та професійно-педагогічної підготовки студентів.

До методу проектів Е. Полат відносить: чітке визначення проблеми та похідних від неї завдань дослідження (використання спільного дослідження методу «мозкової атаки», «круглого столу»); висунення гіпотез їх вирішення; обговорення методів дослідження; обговорення способів їх оформлення кінцевих результатів (презентацій, творчих звітів, переглядів, тощо); збирання, систематизація та аналіз

отриманих даних; підбиття підсумків, оформлення результатів, їх презентація; висновки; висунення нових проблем дослідження. (Полат Е. С., 2007)

Педагогічно доцільним запровадження в навчальний процес педагогічного коледжу з метою формування діагностичних умінь у соціальних педагогів є метод групової роботи. Групова навчальна діяльність в науковій літературі трактується як спільна навчальна діяльність невеликих за складом груп студентів, що тривалий час функціонують в межах однієї академічної групи чи підгрупи і колективно виконують поставлені пізнавальні завдання (Щербакова К., 1990, с.19). Загальної мети навчання вони досягають завдяки спільним зусиллям учасників групи, які діють як єдиний суб'єкт групової діяльності, а безпосереднє спілкування студентів є водночас і умовою, і результатом цієї діяльності.

Методи проведення групової роботи, які застосовувалися в процесі навчання майбутніх соціальних педагогів були різноманітними. Серед них робота в міні-групах, робота в парах. Такий метод навчання сприяє розвитку критично мислити, формує вміння висловлюватися, переконувати й вести дискусію. Даний метод передбачає, що студентам пропонується конкретне завдання. Для його вирішення вони об'єднуються у пари (добровільно), обговорюють завдання у парі протягом чітко вказаного часу, після чого відбувається представлення результатів. Ефективним є застосування методу «Два – чотири всі разом». Алгоритм його проведення такий: визначається питання для обговорення чи дискусії із встановленням часу для роботи; студенти об'єднуються у пари для обговорення своїх ідей (пари повинні дійти спільної думки щодо вирішуваної проблеми протягом вказаного часу). Після чого пари об'єднуються у четвірки для обговорення попередньо досягнутих рішень щодо постановленої проблеми. Як і в парах, прийняття спільного рішення є обов'язковим. На завершення студенти спільно доходять до правильного вирішення проблеми.

«Карусель» – ще один метод, який ми застосовували для групової роботи студентів. Тут важливим було вміння діяти в нестандартній ситуації, коли швидко треба приймати рішення, зустрічаючись з діаметрально протилежною позицією. Процедура проведення наступна: розставити стільці у два кола (внутрішнє і зовнішнє), студенти сідають один навпроти одного, ознайомлюються із завданням, внутрішнє коло нерухоме, а зовнішнє рухоме. За сигналом викладача учасники пересуваються на один стілець праворуч і опиняються перед новим партнером. Так проходять усе коло, обговорюючи поставлене питання. В реальному навчально-виховному процесі вищої школи, педагогічного коледжу зокрема, трапляються поодинокі елементи ігрового навчання, до того ж вони використовуються спонтанно. Причину такого стану науковці вбачають у неналежному психолого-педагогічному обґрунтуванні та методич-

ному забезпеченні використання гри в навчальному процесі. Також і сам статус гри неоднозначний в педагогічній літературі його відносять і до методу навчання, і до організаційних форм навчання, і прийому навчання. Феноменом дидактичної гри є те, що характерною її рисою є спільна діяльність студентів (учасників гри) в умовах роліової взаємодії, в процесі якої формуються професійні вміння майбутніх соціальних педагогів. Підготовка до дидактичної гри і виконання певної ролі розвиває творчий потенціал учасників гри, вчить приймати рішення, орієнтує не лише на результат, а процес його отримання (Андрущенко В. П., 2009, с.146).

Окремим видом дидактичної гри є ділова гра, що імітує конкретний вид діяльності. Використання даного виду гри в ході нашого дослідження підтвердило ефективність її використання в процесі формування у майбутніх соціальних педагогів діагностичних умінь. Студенти розробляють зміст кожної ролі, готують засоби, що створюють ігрову атмосферу.

У застосуванні дидактичних ігор як чинника формування діагностичних умінь одним із ефектів є самоствердження особистості, зняття напруженості, невпевненості у професійних діях майбутніх соціальних педагогів. Застосування ігрового моделювання забезпечує студентам проведення занять за самостійно створеним планом в умовах уявного середовища. Це дозволяє майбутнім соціальним педагогам самостійно шукати інформацію, створює умови для формування у них певних складових діагностичних умінь. А також підготовка до такого заняття здійснюється із розрахунку не середньостатистичного студента, а дозволяє враховувати індивідуальні особливості, можливості, потреби, формувати власний стиль професійної діяльності.

З метою удосконалення процесу формування діагностичних умінь майбутніх соціальних педагогів в процесі вивчення навчальних дисциплін доцільним є використання методичного портфоліо. Портфоліо – це колекція робіт студента за певний проміжок часу, яка дає можливість оцінити не тільки результати виконаної конкретної роботи, але й проаналізувати пізнавальну активність студента впродовж тривалого часу (Мачинська Н. І., 2012, с. 98). Мета ведення портфоліо: систематизація досвіду; чітке визначення напрямів розвитку студента, що полегшує самоосвіту або консультування з боку науково-педагогічних працівників; об'єктивніша оцінка рівня сформованості професійних умінь; допомога в написанні курсових і магістерських робіт, студентських наукових досліджень. Правила складання портфоліо такі: якомога точніше сформулювати портфоліо, самокритично оцінивши свої можливості й здібності; визначити вигляд і структуру портфоліо, види рефлексії і критерії оцінки; зібрати наявні документи і матеріали і розташувати їх у певному порядку; скласти перелік; всі документи повинні бути